

Helmi ja Pertti Virtaranta:

Muistelmia matkaltamme rajantakaiseen Karjalaan

Sodanjälkeisistä Karjalan matkoistamme riittäisi kertomista. Ne ovat saaneet meidät vakuuttuneiksi siitä, että eri puolilta rajantakaista Karjalaa on edelleen saatavissa sellaista aineistoa, joka suuresti monipuolistaa ja syventää Karjalan kansankulttuurin — kielen ja muun perinteen — tuntemusta. Rajantakaisen Karjalan kielellisestäkin rikkaudesta tähänastiset painetut tutkimukset antavat vain välähdyksiä. Eivätkä karjalaiset kielimuodot ole Karjalan kylissä suinkaan sammuneet, vaikka niiden taantuminen ja jääminen enimmäkseen vain vanhan polven kotikieleksi onkin tosiasia.

Matkoja Neuvosto-Karjalaan ja Kalininin alueen karjalaiskyliin olemme tehneet vuodesta 1957 lähtien, siis siitä alkaen kun ne Suomen ja Neuvostoliiton solmiman tieteellis-teknistä yhteistyötä koskevan sopimuksen perusteella tulivat mahdollisiksi. Neuvosto-Karjalan matkoillamme olemme käyneet kymmenissä kylissä Vienassa aina Aunuksen etelälaidoilla saakka. Kolmen vuosikymmenen aikana tekemillämme matkoilla olemme Neuvosto-Karjalan puolella nähneet monien kylien suuresti muuttuvan, eräiden sammuvankin, ja todenneet kaupunkien kuten Petroskoin, Kontupohjan, Karhumäen ja Aunuksenkaupungin, perusteellisesti uudistuneen sekä uusien kaupunkien kuten Nadvoitsan, Segezan ja Kostamuksen syntyvän. Kalininin alueella ns. tverinkarjalaisissa kylissä muuttumista on myös tapahtunut, mutta se ei ole ollut niin rajua kuin Neuvosto-Karjalassa.

Nykyisin tutkija turvautuu suullista perinnettä tallentaessaan enimmäkseen nauhuriin. Tällöin ainesta kertyy aikaisempiin aikoihin verrattuna moninkertaisesti, ja äänitteet mahdollistavat myös pitkien esitysjaksojen — puheen, vuoropuhelun, laulun — tallennuksen tarkemmin kuin ennen. Mutta toisaalta: ääninauhojen litterointi eli purkaminen paperille kielellisesti tyydyttävällä tavalla on tavattoman paljon aikaa vievä ja osin hyvin vaikeakin työ.

Paitsi nauhureita matkavarusteisiimme kuuluvat myös kamerat, sillä pyrimme valokuvaamaan haastattelemamme henkilöt heidän omassa ympäristössään sekä valokuvaamaan myös muuta, kansatieteellisesti kiintoisaa mitä silmiin sattuu. Nykyään pitäisi oikeastaan olla mukana myös videokamera, mutta sitä ei meillä ole matkoillamme ollut.

Elokuussa 1987 tekemämme matka oli useihin aikaisempiin verrattuna lyhyt, se kesti kaksi viikkoa. Mutta siihenkin mahtui paljon ohjelmaa. Eräässä suhteessa tämä matka poikesi kaikista aikaisemmista: se toteutui henkilökohtaisen kutsun perusteella, siis tieteellis-teknisen sopimuksen ulkopuolella. Kutsujana oli karjalainen kirjailija Ortjo Stepanov, ystävämme jo kahden vuosikymmenen takaa. Hän huolehti kaikesta: hyvinvoinnistamme, tapaamisista ja Neuvosto-Karjalan sisällä tekemistämme matkoista. Hotelleihin meidän ei tarvinnut tällä matkalla lainkaan turvautua, vaan koko ajan asuimme Stepanovin suojissa.

Ensimmäinen viikko kului Kalevalan piirissä eli Uhtuan seudulla. Lensimme Uhtuaan Petroskoista, ja kun sää oli selkeä, näimme allamme melkoisen palan kaunista Karjalaa. Reittim-

me kulki Karhumäen jälkeen Seesjärven itälaitaa, sitten näimme suuren Jyskyjärven kylän Kemijoen molemmin puolin ja vihdoin Ala- ja Keski-Kuitin sokkeloiset, saarekkaat järvet.

Emme majoittuneet Uhtuan suureen kylään, vaikka työskentelimmekin siellä kahtena päivänä. Majapaikkamme oli Ortjo Stepanovin syntymäkylä Haikola. Ajettiin ensin viitisen peninkulmaa Vienan Kemiin johtavaa valtatieä, josta erkanee Haikolaan kylätie hongikkoisten kumpujen kautta. Haikola sijaitsee osaksi mantereella, osaksi parinkymmenen hehtaarin suuruisella saarella. Hiljakko on saaren ja mantereen välistä salmea täytetty soralla sen verran, että saatoimme ajaa saareen jeepillä, jonka Kalevalan piirin hallinto oli antanut käyttöömmä vierailun ajaksi.

Haikola ei ole koskaan ollut suuri kylä. Esimerkiksi vuonna 1905 siellä oli ollut 11 taloa ja niissä 84 asukasta. Ennen toista maailmansotaa Haikolassa oli puolitoistasataa asukasta, silloin siellä oli koulukin. Mutta nyt savu nousee vain neljästä talosta ja niistäkin vain kesäisin. Esimerkiksi Huoti Bogdanov, ”Hämehen Heikki”, asuu Haikolassa syntyneen vaimonsa Tatjanan kanssa talvet läheisessä Kepan metsätyökeskuksessa, mutta muuttaa lehmineen ja lampaineen Haikolaan keväällä aikaisin ja palaa Keralle vasta lokakuussa.

Kymmenkunta vuotta sitten Ortjo Stepanov ryhtyi kohentamaan autioksi jäänyttä kotitaloaan ja on saanut sen sellaiseen kuntoon, että siellä voisi asua vaikka ympäri vuoden. Talossa on avara pirtti suurine kiukaineen ja kaksi kamaria. Rantaan on satakunta metriä, ja siellä on venevaja ynnä kylvä. Haikolassa kirjailija viettää melkoisen osan kesää ja syksyä, erinomaisessa rauhassa kirjoitustyöhön uponneena. Hä-

Haikolan kylän kesäasukkaat Hämehen Heikki ja Ortjo Stepanov Ortjon pirtissä, keskellä istuu kylään saapunut Sompajarven synnynnäinen Nadjezda Ontontytär Stepenova.

Serkukset Lukerie (Lukki) Petrovna Pavlova ja kirjailija Ortjo Stepanov palaavat kotirantaan verkonnostosta saaliinaan va-
dillinen muikkuja ja muutama siika.

nen päivittäiseen ohjelmaansa kuuluu myös verkonlasku ja -nosto, sillä hän on uuras kalamies, joka tuntee kotijärvensä muikku- ja siika-apajat. Kylyn hän lämmittää pari kolme kertaa viikossa.

Ortjon naapureista tapasimme päivittäin Huoti Iivananpoika Bogdanovin eli "Hämehen Heikin" sekä hänen vaimonsa Tatjana Ohvontyttären. Molempia nauhoitimme ja valokuvasimme heidän jokapäiväisissä toimissaan. Heti ensimmäisenä päivänä Haikolaan tultuamme kuuntelimme illalla, kun Tatjana huhui lehmiään saaren toiselta ääreltä kotiin tuleviksi. Seuraavana iltana äänitettiin tuo tyynessä säässä kauniisti kaikuva huhuilu ja sitä seurannut lehmien saatto läävään. Pyhäpäivänä 16.8. Ortjo Stepanov ajoi veneellään Tatjanan ja meidät Haikolan uudemmalle, mantereen puoleiselle hautausmaalle, Syvänsalmen kalmismaalle. Siellä kuljimme Tatjanan johdattelimina nauhoittaen ja valokuvatuen haudalta haudalle, kunnes pysähdyimme hänen äitinsä, vuonna 1953 kuolleen Okahvie Kormilantyttären ristin kohdalle. Siinä kuuntelimme kun Tatjana itki ulahutti äitiään muistellen.

Huoti eli Heikki Iivananpoika Bogdanov on syntynyt v. 1922 Vienan toisella äärellä, entiseen Pistojärven kuntaan kuuluneessa Hämehen kylässä. Siksi häntä Hämehen Heikiksi kutsutaankin. Hämehessä Heikille tuli tutuksi poronhoito, sillä tuossa pienessä kylässä oli toistatuhatta poroa. Poronhoidon asiat Heikki kertoi nauhoihin juurta jaksan. Toinen aihepiiri, josta juttua tuli pitkään, oli tukinuitto Hämehjärvestä pitkin Pistojojokea kohti Ylä-Kuitin pohjoispäätä Vuonnisen soilukkaa. Hämehen kylää ei enää ole olemassa. Sotien jälkeen Heikki työskenteli Haikolassa, tapasi siellä Tatjanansa ja asettui kotivävyksi Tatjanan taloon. Haikolassa hän on oppinut tervanpolton. Seurasimme ja valokuvasimme, kun hän veneellään toi vastarannalta tervaisia juurakoita, pilkkoi ne tynnyriin ja sytytti sen ympärille hyvän roihun. Yhdestä tynnyristä tervaksia hän sai ämpärillisen oivallista veneen voi-

detta.

Hämehen Heikki on toisen luokan invalidi, sodassa — Berliinin rintamalla — pahoin haavoittunut, mutta niin kuntoutunut, että pystyy maapalstaansa viljelemään ja autoakin ajamaan. Heikistä puheen ollen haluamme kertoa, miten häntä sotainvalidina kohdellaan. Hänellä on, kuten muillakin sotainvalideilla sellainen henkilökortti, että sitä näyttämällä hänen ei tarvitse seisoa jonossa, ja sillä hän matkustaa ilmai-

Huoti Bogdanov eli Hämehen Heikki voitelee venettään itse keittämällä tervalla.

seksi yleisissä kulkuneuvoissa. Haikolassa ollessamme hän kertoi meille, että sotainvalidina hänelle on luvattu ilmainen auto.

Ja ei se ollutkaan pelkkä lupaus, sen saatoimme itse todeta seuraavalla viikolla, jo Petroskoihin palattuamme. Eräänä aamuna Heikki ilmestyi yllättäen poikansa kanssa Ortjon kotiin. Hän oli saanut Haikolaan sähköä, että auto oli nyt noudeuttavissa, ja viivyttelemättä hän oli lähtenyt sitä hakemaan. Ortjo meni Heikkiä auttamaan auton papereiden selvityksessä, ja jo samana iltana Heikki lähti poikineen ajalemaan uudella autollaan kohti Haikolaa, 700 km pohjoiseen. — Vielä kuulimme senkin, että kun bensiinin hinta litralta on 30 kopeekkaa eli n. 2.10 mk, niin sotainvalidit saavat ostamansa bensiinin hinnasta takaisin 24 kopeekkaa, joten hinnaksi jää 6 kopeekkaa eli 42 penniä. Tämä antaa aiheen ajatella ja vertailla, miten vauras Suomi muistaa ja kohtelee omia sotainvalidejaan.

Haikolan kylän asutus on muistitiedon mukaan parisataa vuotta vanha. Kylän alkuasukas on ollut nimeltään Jouhko. Hänen jälkeläisiään on isäntämme Ortjo Stepanov. Karjalaisittain hän voi sanoa olevansa Jouhkon Kalaskan Vaskan Oleksin Pekan Miihkalin Ortjo. Isä Miihkali (kuoli v. 1961) ja isoisä Pekka (kuoli 1937) olivat olleet hyvämuistisia miehiä, sadunkertojia ja runontaitajia. Ortjon äiti ”Karpan Ohvon Anni” taas oli ollut itkutaitoinen. Nämä kaikki lepäävät Haikolan vanhassa, saaren keskellä olevassa kalmismaassa, jossa tuuli leyhyttelee vainajien haudoilla olevia risteihin sidottuja valkeita liinoja, tuulivaatteita.

Vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaan sekä myös muilta Haikolan kylän asukkailta omaksumaansa kieleen ja kuulemaansa tietoon rakentaa Ortjo Stepanov kolmiosaisen romaaninsa ”Kotikunnan tarina” (1979), samoin sen jälkeen valmistuneet romaanit ”Lesket” (1983), ”Prokon Maksima” (1985) ja

Punalipun viime vuoden numeroissa julkaistun, pian kirjana ilmestyvän, vuosina 1956—57 kuvailevan ”Käki kukkui jäihin”. ”Kotikunnan tarina”-romaanin venäjänkielinen käännös on saanut suuren suorion ja täten tehnyt pohjoiskarjalaisen maaseuturahvaan elämää tunnetuksi laajalti Neuvostoliitossa. — Mainittakoon, että Haikolan tapahtumia sisältyy myös Nikolai Jaakkolan jo klassiseksi tulleet Pirttijärvi-trilogiaan. Nuo tiedot Jaakkola sai haastatellessaan Ortjo Stepanovin isää Miihkalia.

Kalevala eli Uhtua, jonne monen Suomessakin asuvan karjalaisen juuret juontuvat, on sodan jälkeen kasvanut noin kusedentuhannen asukkaan taajamaksi. Kun monet lähiseudun kylät ovat sammuneet, ovat asukkaat hakeutuneet sinne missä on paremmat työnsaanti- ja koulutusmahdollisuudet sekä helpommat liikenneyhteydet. Koko laajassa Kalevalan piirissä on asukkaita Uhtuan lisäksi enää vain Vuokkiniemessä, Vuonnisessa, Kuusiniemessä ja Luusalmessa. Tyhjinä ovat mm. Kivijärven ja Latvajärven kylät, Venehjärvi, ihana Pirttilahti, jossa vielä v. 1968 oli pari-kolmekymmentä ympärivuotista eläjää, samoin myös esim. Sparren ja Inhan kuvaama Jyväälähti.

Uhtuassa työmaata olisi meikäläiselle kuukausimääräksi, niin että vajaan kahden päivän aherruksemme riitti vain muutamaaan makupalaan. Niitä meille tarjosivat Fjokla Miitrentytär Popova, syntynyt 1913 Paanajärven, Olga Ohvontytär Kossijeva, syntynyt 1910 Akonlahden Tetriniemessä, Maire Lamminpää, syntynyt 1915 Alajärven, ja vanha ystävä Liivana Lesonen, syntynyt 1915 Venehjärven Huuhtiniemessä. Paikalliset oppaamme Vilho Huotinpoika Denisov ja Akonlahden juurta oleva piirilehden toimittaja Viktor Melentjev huolehtivat siitä, että hommamme sujuivat emmekä ruokailuakaan lyöneet laimin. Tietenkin kävimme myös Pirhosilla. Matti ja Moarie Pirhosen luona viivyimme jonkin aikaa,

Teeamiaisella Soutjärven kotiseutumuseon perustajan Rjurik Loninin ja hänen vaimonsa Anna Petrovnan kodissa. Isäntäväki taustalla, emännästä oikealle teekuppi kädessä istuu runoilija Armas Mishin (Hiiri).

sillä koko Uhtuan seudun kunnioittama opettaja Pirhos-Matti oli hyvässä kunnossa ja kerrontatuulella. Hän on syntynyt 1.3.1908 Kivijärven kyläryhmän Vatsunvaaralla, valmistunut erinäisten vaiheiden kautta opettajaksi, toiminut opettajana ensin Vuonnissa, sitten Ponkalahdessa, josta löysi elämäkumppanikseen 17-vuotiaan Romanan Jyrin Moarien, ja vihdoin Uhtuassa aina vuoteen 1968, jolloin siirtyi eläkkeelle.

Haikolasta käsin kävimme myös kahdessa metsätyökeskuksessa tavataksemme niihin asettuneita Paanajärven ja Suopassalmen karjalaisia. Noin 600—700 asukasta käsittävissä Kuusniemen "metsätyöpunktissa" on monia Paanajärvestä tulleita. Siellä vuonna 1928 syntyneen Anni Stepanovna Danilovan luona pidettiin kielikoulua, jossa emännän lisäksi oli opettajana oivallinen kertoja Jevdokija Huotarintytär Prohova (synt. 1927). 1930-luvulla Kepajoen varteen perustetussa hieman pienemmässä metsätyökeskuksessa haastateltiin Je-katerina Hilipantytär Privalovaa. Hän oli syntynyt 1924 Suopassalmen kylässä, joka sitten sodan aikana poltettiin.

Päivämatkoitamme palasimme aina iltapuolella Haikolaan. Ortjo Stepanovin pirtissä haastattelimme paitsi kirjailijaa itseään ja Hämeheh Heikkiä myös nykyään Kepalla asuvaa Sompajärven synnyntäistä Nadjezda Ontontytär Stepanovaa. Hyvinvoinnistamme huolehti Ortjon serkku Lukerie (Lukki) Pavlova. Lukki oli toiminut Sonkajoen rannalle perustetun suuren metsätyökeskuksen postimestarina 30 vuotta. Kun Songan "metsätyöpunktin" lopetettiin vuonna 1986, Lukki muutti Kuusiniemeen, josta käsin hän tarvittaessa pistäytyi Haikolaan kirjailijaserkkunsa taloutta hoitamaan. Lukki valmisti meille joka päivä maittavat ateriat, paistoi puhdasvetisestä Kotijärvestä päivittäin nostettuja muikkuja ja siikoja. Eräänä päivänä naapurin vanha emäntä, 1910 Tšikassa syntynyt Pölysen Kirilän Anni toi meille valmistamansa herkulliset kukot, kuikkokukon ja siikakukon.

Jyskyjärvessä emme matkallamme käyneet. Kuulimme vain, että tämä sodan jälkeen ripeästi kasvanut kylä on viime aikoina menettänyt asukkaitaan, lähinnä Kostamukseen. Meille kerrottiin, että v. 1970 Jyskyjärvessä oli 1500 asukasta, nyt enää 900. Kostamus, suomalaisten Kontokkijärven rannalle rakentama nykyaikainen kaupunki, imee väkeä — ei vain Jyskyjärvestä vaan Vienasta laajemmaltikin: Vuokkiniemestä, Vuonnista, Uhtuasta. Kostamuksesta saa hyvin palkattua työtä, siellä on oivat asunnot, lapsilla tarhat ja koulut, ja näitä kaikkia työikäiset suuresti arvostavat.

Uhtualta Petroskoihin palatessamme lentosää oli yhtä auerinkoinen kuin mennessäkin. Meillä oli välilasku voimalaitoksestaan ja selluloosa- ja paperitehtaastaan tunnetussa Segezan kaupungissa, joka on noussut vasta 1960-luvulla.

Toinen viikko kului enimmäkseen Petroskoissa vanhoja tuttuja tapaillen ja haastatellen. Neuvosto-Karjalan valtiollinen kustantamo "Karjala" on nimittäin päättänyt julkaista venäjäksi käännettynä v. 1981 ilmestyneen teoksen "Karjalaisia kulttuurikuvia", ja koska tuon kirjan valmistumisesta on jo vuosia kulunut, niin sitä on eräiltä kohdin täydennettävä ja korjattavakin.

Näissä merkeissä tapasimme kymmenkunta Karjalan kulttuurielämän merkittävää tutkijaa ja kirjailijaa, kaikki vanhoja tuttuja, joiden kanssa tuli pääasiassa puheeksi heidän viimeaikojen työnsä ja lähisuunnitelmansa. Yksi tapaamistamme oli runoilija Taisto Summanen. Hän istui pyörätuolissa kuten aina. Jänteveään, avomieliseen tapaansa hän kertoi runonteostaan, iloitsi siitä, että oli juuri jättänyt kustantamoon uuden kokoelmansa käsikirjoituksen, sanoi myös mielipiteitään viimeksi lukemistaan suomalaisista kirjoista. Tuo 20. elokuuta 1987 tehty haastattelunauhoitus jäi kenties vii-

meiseksi Taisto Summaselta tallennetuksi puheenvuoroksi. Hänen elämänsä sammui 9. helmikuuta tänä vuonna.

Matkamme toiseen viikkoon mahtui muutakin kuin tapaamiset Petroskoissa. Kahdesti isäntämme Ortjo vei meidät kauniin Angenjärven rannalle. Sinne on noussut, vuodesta 1971 alkaen, kirjailijain, muusikoiden, taiteilijan, näyttelijäin ja arkkitehtien kesäyhdyksunta, joka nykyään käsittää noin 75 huvilaa, monet saunoineen.

Yhden puolipäivän olimme Kosalmessa kirjailija Jaakko Rugojevin pakeilla. Ennenkuin nauhuri alkoi pyöriä tämän Karjalan kirjailijaliiton puheenjohtajan täpötäydessä työhuoneessa, soitelimme sataaarisen Kentjärven rantamia, me kaksi etupäässä kuunnellen ystävämme Jaakon ajankohtaisia mietteitä mm. Karjalan luonnon suojeluspyrkimykstä, joiden puolesta hän on voimakkaasti ottanut kantaa.

Viimeisenä päivänä ennen kotiin paluuta pääsimme käymään vepsän mailla, Šoutjärven kylässä, 80 km Petroskoista etelään. Vepsän kylissä emme olleet aikaisemmin olleet, ja sen vuoksi tämä oli oikein toivemmatka. Matkakumppanimme oli Karjalan kirjailijaliiton varapuheenjohtaja, tutkija ja runoilija Armas Mishin (Hiiri). Šoutjärvi on suuri elävä kylä, asukkaita hiukan toista tuhatta. Vepsän kieli ei siellä ole perheissä vielä kuollut, sen totesimme. Isäntänämme ja oppaanamme oli tehokas ja älykäs vepsäläispatriootti Rjurik Lonin, entinen viilari, nyt kokonaan omistautunut kansansa kulttuuriperinteen tallentamiseen. Hänen suuri saavutuksensa on komean ja tyylikkään Melkinien talon pelastaminen ja entistäminen kotiseutumuseoksi. Lonin odotti meitä museonsa ovella, hän esitteli siellä olevaa Šoutjärvestä ja lähitienoilta kerättyä esineistöä. Sen jälkeen hän kutsui meidät kotiinsa, ja saimme istuutua nauttimaan emäntä Anna Petrovnan varustamasta teepöydästä, jossa höyryivät vasta uunista otetut herkulliset piirakat. Sitten alkoi työemme. Rjurik Loninin taitavasti avustaessa haastateltiin naapurista kutsuttuja puhelaita vepsäläisiä ja otettiin valokuvia tästä kauniista kylästä ja sen asukkaista.

Jokainen Neuvosto-Karjalaan tekemämme matka on ollut erilainen kuin toiset. Myös matkavaikutelmat ovat vaihdelleet, suurestikin. Tällä matkalla saimme sen käsityksen, että kansallisia kulttuureja, siis karjalaisia, vepsäläisiä, myös inkeriläistä, vaalitaan nyt enemmän kuin aikaisemmin, ei vain sanoissa vaan myös teoissa. Siitä yksi esimerkki on sekin, että Petroskoin yliopiston suomen kielen osaston vuosittainen sisäänottokiintiö on kaksinkertaistettu eli nostettu 25:stä 50:een; se koituu aikanaan Karjalan koulujen suomen kielen opetuksen hyväksi. Myös karjalaisen kyläkuvan säilymiseen on alettu kiinnittää huomiota aivan korkeammallakin tasolla, mikä ilmeni keskustelussa Neuvosto-Karjalan ykkösmiehen, aluekomitean ensimmäisen sihteerin Vladimir Stepanovin kanssa. Hän mainitsi, että esim. Paatenetta rakennettaessa uudet kerrostalot sijoitetaan erikseen, etteivät ne riko vanhaa kyläkuva. Ilahduttava uutinen oli sekin, että vepsäläisille suunnitellaan omaa kansallista piiriä, jonka kouluissa annettaisiin myös vepsänkielistä opetusta, etteivät lapset unohdaisi vanhempiensa ja esivanhempiensa kieltä.

Tule katsomaan ja ihaillemaan miten savesta muotoutuu kaunis esine. Samalla voit nautti myös herkulliset pullakahvit kotipullakahvilassamme.

Vienantie 1 • 93600 Kuusamo • Puh. (989) 3869